

Stimuleren van samenwerkings- en ondernemersvaardigheden in zinvolle leeromgevingen

Schelfhout W. (2000), Didactiek rond de begeleiding van leerondernemingen. Een onderzoek naar leereffecten op vlak van samenwerkings- en ondernemersvaardigheden bij verschillende vormen van begeleiding, KU Leuven, departement pedagogie, afdeling didactiek.

Zowel door studenten als door werkgevers wordt er geklaagd over het onderwijs. Men wordt te weinig geoefend in vaardigheden als samenwerken, organiseren, communiceren, oplossen van probleemsituaties, en gebruiken van informatietechnologie. Studenten klagen over het moeten absorberen van grote hoeveelheden informatie met een minimale praktijkrelevantie. Leren wordt als weinig zinvol ervaren. Het is duidelijk dat men binnen het onderwijs initiatieven zal moeten nemen om iets te veranderen aan deze situatie. In ons onderzoek werd nagegaan én bevestigd dat het concept van een leeronderneming hiertoe een bijdrage zou kunnen leveren.

menwerking is, zeker in het begin van de studie, vaak verboden. Bovendien worden ze aangemoedigd de verworven kennis slechts te memoriseren en te reproduceren op het examen (o.a. Entwistle, 1995, 1999). Ook de studenten zelf klagen over het moeten absorberen van grote hoeveelheden informatie met een minimale praktijkrelevantie. Het is duidelijk dat de aanpak van het onderwijs zal moeten veranderen om een antwoord te kunnen geven op deze problematieken.

Inleiding¹

Vanuit het bedrijfsleven wordt er geklaagd dat afgestudeerden te weinig geoefend zijn in vaardigheden als samenwerken, organiseren, communiceren, oplossen van probleemsituaties en gebruiken van informatietechnologie (o.a. Nonneman & Cortens, 1999). Er wordt kritiek geleverd op het onderwijs omdat het deze vaardigheden niet voldoende helpt te ontwikkelen; de traditionele instructie levert voornamelijk inerte kennis op bij studenten. Studenten werken voornamelijk individueel en sa-

Uit onderzoek naar leerprocessen blijkt dat het zeer belangrijk is om bij het opzetten van leeromgevingen rekening te houden met de *affektieve en motivationele kanten* van het leren. Het blijkt dat leerlingen en studenten zin moeten kunnen geven aan hun leren. Met het leerproces zullen ze aan bepaalde leerbehoeften, zoals het leren omgaan met anderen, het leren ontdekken en uitdiepen van de eigen interesses, moeten kunnen voldoen. Dit betekent niet dat de *cognitieve component* van het leren uit het oog mag verloren worden. Steeds meer onderzoekers benadrukken echter dat het bereiken

van cognitieve doelstellingen nu juist mede afhankelijk is van de mate waarin men rekening houdt met de affectieve en motivationele aspecten van het leren (o.a. Boekaerts, 1999).

Onderwijs dat enkel gericht is op het bijbrengen van cognitieve inzichten en/of op het bijbrengen van de louter instrumentele kennis en vaardigheden die soms gevraagd worden door bepaalde werkgevers, schiet zeker tekort. Onderwijs moet mensen ook de kans geven om een persoonlijke weg te kunnen bewandelen; om ook andere dan louter instrumentele sociale vaardigheden aan te leren, om democratisch en constructief leren om te gaan met elkaar (cfr. de vakoverstijgende eindterm 'burgerzin' in het secundair onderwijs) en om de wereld op een constructief kritisch wijze te leren bekijken met engagement als gevolg (o.a. Dekeyser & Baert, 1999).

De voorbije decennia werden vanuit een aantal onderwijsleertheorieën (zoals het constructivisme) inzichten geformuleerd die de basis kunnen vormen voor het uitwerken van krachtige leeromgevingen waarin een oplossing kan worden gegeven aan de hierboven vermelde problematieken (o.a. De Corte, 1996 en Dochy, 1999). Op basis van de ontwikkelingen in de samenleving en de wetenschap werden de afgelopen jaren een aantal concrete onderwijsvernieuwingen doorgevoerd die krachtige leeromgevingen kunnen constitueren. Daartoe behoren onder meer het probleemgestuurd onderwijs (o.a. Segers, Dochy & De Corte, 1999) en het projectonderwijs (o.a. Dekeyser & Baert, 1999).

Ook in het secundair onderwijs ondervindt men de hierboven besproken problematieken van inerte kennis, gedemotiveerde leerlingen én leerkrachten en een gebrek aan mogelijkheden voor de leerlingen om zin te geven aan hun leren (o.a. Van Damme e.a., 2001). Het vormt dus een belangrijke uitdaging voor zowel de leerkrachten in het secundair onderwijs als de docenten in het hoger onderwijs om de komende decennia, in samenwerking met onderwijskundigen, een antwoord te kunnen bieden op deze problemen.

Een bijdrage daartoe zou misschien kunnen worden geleverd vanuit het concept van de mini-onderneming en de small business projects (SBP). Bij een *mini-onderneming* werken leerlingen uit het laatste jaar secundair onderwijs samen om een zelfgekozen product en/of dienst te commercialiseren. Er bestaat daarbij o.a. de mogelijkheid om econo-

mische en eventueel technologische leerstof om te zetten in de praktijk en om samenwerkings- en ondernemersvaardigheden in te oefenen. Een *small business project* is een gelijkaardig concept, maar dan specifiek gericht op één van de studiegebieden in het hoger onderwijs. Er zal daarbij een project worden uitgewerkt en in de mate van het mogelijke in de praktijk worden omgezet. Het commerciële aspect hoeft dus niet steeds aan bod te komen. In het vervolg van dit artikel zullen we beide concepten aanduiden onder de noemer 'leerondernemingen'.

Naar onze mening bieden leerondernemingen goede mogelijkheden om een krachtige leeromgeving te vormen en om, weliswaar nog op een beperkte wijze, een antwoord te kunnen bieden op de vastgestelde problematieken. Om dit te kunnen bereiken, zal het gebeuren binnen een leeronderneming op een specifieke wijze moeten worden opgezet en begeleid.

Onderzoeksopzet

In een onderzoek in *zeven klassen van het ASO* (richtingen economie-wiskunde en economie-moderne talen) werden deze hypothesen onderzocht. Er werd, meer specifiek, nagegaan of het deelnemen aan een leeronderneming er voor de leerlingen kon toe leiden dat ze economische inzichten omzetten in de praktijk en dat ze meer samenwerkings- en ondernemersvaardigheden zouden verwerven. Bovendien wilden we onderzoeken op welke wijze een leeronderneming best kan begeleid worden, zodat elke leerling in de groep optimale kansen krijgt om de bovenstaande praktijkinzichten en vaardigheden te kunnen verwerven. Er zou dan een didactiek rond het begeleiden van leerondernemingen worden uitgewerkt.

Uit een literatuurstudie rond o.a. probleemgestuurd onderwijs, projectonderwijs, ervaringsgericht onderwijs en het management-concept 'zelfsturende teams' konden we een aantal mogelijke *vormen van begeleiding* afleiden en op een continuüm uitzetten. Dit leidde tot een differentiatie tussen een 'gestuurde' aanpak, een 'vrije' aanpak en een 'begeleide' aanpak. Binnen het bestek van dit artikel kunnen deze vormen van begeleiding niet tegen elkaar worden afgezet. Bij de resultaten geven we wel een aantal basisprincipes aan van de begeleide aanpak.

Vervolgens werd er een *vragenlijst* uitgewerkt waarmee naar de aanwezigheid van de bovenstaande praktijkinzichten en vaardigheden bij de leerlingen kon worden gepeild. In het eerste jaar werden twee leerondernemingen begeleid zonder differentiatie in de begeleidingsvorm. Dit om ervaring met het begeleiden te kunnen opdoen. In het tweede jaar werden drie leerondernemingen op een verschillende wijze begeleid (via een gestuurde, een begeleide en een vrije aanpak). Via een voor- en naonderzoek werd vervolgens gepeild naar de mate van vooruitgang bij de verschillende vormen van aanpak. In het derde jaar werd dit onderzoek gerepliceerd in twee leerondernemingen (één volgens een vrije aanpak en één volgens een begeleide aanpak).

De uitwerking van een *concrete didactiek* rond het begeleiden van leerondernemingen gebeurde op basis van de resultaten van de literatuurstudie en van het hypothesetoetsend onderzoek (zoals hierboven werd besproken) en vanuit de ervaringen die werden opgedaan met het in de praktijk begeleiden van de zeven leerondernemingen. Om zoveel mogelijk uit deze praktijkervaringen te kunnen leren werd er gebruik gemaakt van een gesystematiseerd actie-onderzoek met continue feedback-loop.

Resultaten

De resultaten van de voor- en naonderzoeken bevestigen de gestelde hypothesen. De begeleide aanpak leidt tot significante leerresultaten wat betreft de door de vragenlijst gemeten inzichten en vaardigheden. De begeleide aanpak leidt tot betere leerresultaten dan de gestuurde aanpak en tot nog betere resultaten dan de vrije aanpak.

De essentie wat betreft de didactiek rond het begeleiden van een leeronderneming kunnen we als volgt samenvatten: de begeleider zal steeds een aan de klasgroep én aan het te commercialiseren product aangepast evenwicht moeten zoeken tussen enerzijds het geven van voldoende vrijheid aan de leerlingen om volledig zelfstandig beslissingen te nemen en anderzijds het voldoende sturen van de leerlingen, zodat in de mate van het mogelijke kan verhinderd worden dat zij al te veel en al te grote fouten zouden maken die de continuïteit van de leeronderneming en de motivatie van de deelnemers in gevaar zou brengen.

Indien we de begeleide aanpak definiëren als de aanpak waarbij het gepaste evenwicht tussen vrijheid en sturing in de praktijk wordt omgezet, dan kan men stellen dat de *begeleide aanpak in alle leerondernemingen beter zal zijn dan een puur vrije of gestuurde aanpak*.

Het concreet gestalte geven aan de 'begeleide aanpak' zal dus, zoals voortdurend het geval is in de onderwijspraktijk, een *evenwichtsoefening* zijn. De begeleider zal dit moeten leren door er ervaring mee op te doen. Essentieel daarbij is wel dat zij/hij op een professionele wijze bezig zal zijn met het vorm geven aan deze begeleiding. Dit houdt o.a. in dat men zeer goed op de hoogte is van de mogelijkheden die een leeronderneming geeft tot leren en zeker ook van de eventuele moeilijkheden die men er bij kan ondervinden. Bovendien moet men weten hoe men op de mogelijkheden en moeilijkheden kan anticiperen of hoe men er een oplossing kan aan geven. Men zal als begeleider voortdurend over de adequaatheid van de leeromgeving moeten blijven reflecteren en er op een professionele wijze op inspelen.

Voor een uitgebreid verslag van deze inzichten verwijzen we naar het onderzoeksrapport (Schelfhout, 2000), naar een artikel in voorbereiding waarin deze inzichten worden samengevat en verder worden uitgebreid op basis van een kader rond curriculumontwikkeling en in de toekomst naar de, op praktisch vlak nog verder uitgebreide, *Handleiding voor begeleiders van mini's*, zoals die in samenwerking met de VZW Jonge Ondernemingen (promotoren van de leerondernemingen) zal worden uitgewerkt.

Besluit

Vanuit maatschappelijke evoluties, vanuit bepaalde problematieken in het onderwijs en vanuit leerpsychologisch onderzoek blijkt dat het noodzakelijk is om in leeromgevingen meer aandacht te besteden aan de affectieve en emotionele aspecten van het leren. Onderwijs moet er meer kunnen toe bijdragen dat mensen sociale vaardigheden verwerven, leren samenwerken, zin kunnen en willen geven aan hun leren. Vanuit ons onderzoek blijkt dat het concept van de leeronderneming hiertoe een bijdrage kan leveren.

Om dit te kunnen bereiken moet wel aan een aantal voorwaarden worden voldaan.

Het gebeuren zal *professioneel moeten worden begeleid*, zoniet gaan er veel leerkansen verloren, is het mogelijk dat sommige leerlingen zelfs tot negatieve leerresultaten komen (bv. de opvatting dat het individueel aanpakken van taken steeds beter is dan samen te werken), dat bepaalde leerlingen te weinig leerervaringen kunnen opdoen, zelfs dat de leeronderneming ophoudt te bestaan. Uit ons onderzoek kwamen heel wat concrete wenken voor een goede begeleiding naar voor. Samengevat kan deze begeleiding geconceptualiseerd worden als het zoeken van een adequaat evenwicht tussen een al te vrije en een al te gestuurde aanpak. Een tweede voorwaarde is dat de leeronderneming op een volwaardige wijze moet worden *ingepast binnen het curriculum*. Om de beste resultaten te behalen moet trouwens het volledige curriculum worden aangepast zodat ten volle kan worden rekening gehouden met de leerpsychologische inzichten (Schelfhout, 2001, in voorbereiding). Een derde voorwaarde is dat de opzet van de leeronderneming niet louter mag beperkt worden tot een soort praktische voorbereiding op de attitudes, inzichten en vaardigheden zoals die soms op een instrumentalistische wijze worden gevraagd door het bedrijfsleven. Een leeronderneming zal er ook moeten kunnen toe bijdragen dat leerlingen/studenten de wereld op een constructief *kritische wijze leren beoordelen*, de praktijk van het bedrijfsleven inclusief.

Wouter Schelfhout
 Departement Pedagogie
 (afdeling didactiek),
 K.U. Leuven

Noot

1. Het onderzoek is gebaseerd op een uitgebreide literatuurstudie. Omwille van de opzet van dit artikel zijn slechts enkele verwijzingen opgenomen. Een volledige literatuurlijst kan bekomen worden bij de auteur.

Referenties

- Boekaerts, M. (1999). 'Motivated learning: Studying studentsituation transactional units.' *European Journal of Psychology of Education*, 14 (1), 41-56.
- De Corte, E. (1996). 'Actief leren binnen krachtige onderwijsleeromgevingen' *Impuls*, 26 (4), 145-146.
- Dekeyser, L. en Baert, H. (Eds.) (1999). *Projectonderwijs: Leren en werken in groep*. Leuven, Acco.
- Dochy, F. (1999). *Instructietechnologie en innovatie van probleemoplossen: over constructiegericht academisch onderwijs*. Utrecht: Lemma.
- Entwistle, N. (1995). 'Frameworks for understanding as experienced in essay writing and in preparing for examinations.' *Educational Psychologist*, 30, 47-54.
- Entwistle, N. (1999). 'Expanding awareness of learning, studying and teaching.' In Lacante, M. De Boeck, P. & Vander Steene, G. (Eds.), *Meer kansen creëren in het hoger onderwijs* (p. 129-151). Diegem: Kluwer Editorial.
- Nonneman, W. & Cortens, I. (1999). 'Menselijk kapitaal, kenniskapitaal en economische groei: perspectieven voor het hoger onderwijs.' In Lacante, M. De Boeck, P. & Vander Steene, G. (Eds.), *Meer kansen creëren in het hoger onderwijs* (p. 221-239). Diegem: Kluwer Editorial.
- Segers, M., Dochy, F., & De Corte, E. (1999). 'Assessment practices and students' knowledge profiles in a problem-based curriculum.' *Learning Environments Research*, 12 (2), 191-213.
- Van Damme, J., Van Landeghem, G., De Fraine, B., Opdenakker, M-C. & Onghena, P. (2001). *Maakt de school het verschil? Effectiviteit van scholen, leraren en klassen in de eerste graad van het middelbaar onderwijs*. Leuven, LIVO.

Voor meer informatie kan u terecht bij:

- Wouter Schelfhout, departement pedagogische wetenschappen, afdeling didactiek, K.U.L. (Vesaliusstraat 2; tel: 016/326206 of via mail: wouter.schelfhout@ped.kuleuven.ac.be)
- VZW Jonge Ondernemingen (Leuvensestraat 7-9, 1800 Vilvoorde; tel: 02/2578700 of via mail: peter.coenen@skynet.be).